

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC
SOLUTIONS

BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING AXBOROT
MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHNING ILMIY-PEDAGOGIK
ASOSLARI

Salayeva Sitara Sherali qizi

ANNOTATSIYA

Zamonaviy ta'lim sharoitida axborot oqimining jadal sur'atlarda kengayishi pedagoglardan axborotni izlash, saralash, tizimlashtirish, tanqidiy tahlil qilish, ishonchliligini baholash va pedagogik faoliyatda samarali qo'llash kabi kompetensiyalarni egallashni talab etmoqda. Tadqiqotda axborot madaniyatining mazmun-mohiyati, uning bo'lajak o'qituvchining kasbiy kompetentligini shakllantirishdagi o'rni hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, raqamli ta'lim resurslari, internet manbalari va sun'iy intellekt vositalaridan foydalanish jarayonida axborotning haqqoniyligini tekshirish, dalillarni qiyosiy baholash, media savodxonlik va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish zarurati asoslab beriladi. Tadqiqot natijasida bo'lajak o'qituvchilarning axborot madaniyatini rivojlantirish ta'lim jarayonining raqamli imkoniyatlaridan oqilona foydalanish, mustaqil izlanish faoliyatini kuchaytirish hamda zamonaviy pedagogik vazifalarni samarali hal etishga xizmat qilishi aniqlandi.

Kalit so'zlar: axborot madaniyati, bo'lajak o'qituvchi, axborot kompetensiyasi, axborot savodxonligi, raqamli kompetensiya.

KIRISH

Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi, internet tarmog'idagi axborot manbalarining keskin ko'payishi hamda ta'lim jarayonining raqamli muhitga faol integratsiyalashuvi natijasida o'qituvchining kasbiy faoliyati axborot bilan ishlash jarayonlari bilan bevosita bog'lanib bormoqda. Shu nuqtayi nazardan, bo'lajak o'qituvchilarni zamonaviy pedagogik faoliyatga tayyorlashda ularning axborotni izlash, tanlash, qayta ishlash, tahlil qilish, baholash va amaliy faoliyatda maqsadli qo'llash qobiliyatlarini shakllantirish dolzarb ilmiy-pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Axborot makonining kengayishi bilan bir qatorda unda turli mazmundagi, sifati va ishonchlilik darajasi bir-biridan farq qiluvchi ma'lumotlarning ko'payishi pedagog shaxsidan axborotga nisbatan tanqidiy va mas'uliyatli munosabatni talab qilmoqda. Xususan, ishonchli ilmiy manbalarni tekshirilmagan, manipulyativ yoki noto'g'ri axborotlardan farqlash, turli manbalardagi ma'lumotlarni o'zaro qiyoslash, dalillarning asoslanganlik darajasini aniqlash hamda muayyan pedagogik vaziyat uchun eng maqbul axborotni tanlash bo'lajak o'qituvchining kasbiy tayyorgarligini belgilovchi muhim mezonlardan biridir. Shu jihatdan axborot madaniyati shaxsning faqat texnik vositalardan foydalanish mahoratini emas, balki axborotga ehtiyojni anglash, uni izlash va saralash,

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

mazmunini tanqidiy idrok etish, ishonchliligini baholash, undan etik va huquqiy me'yorlarga muvofiq foydalanish kabi o'zaro bog'liq ko'nikmalar majmuini ifodalovchi murakkab pedagogik hodisa sifatida namoyon bo'ladi.

Bo'lajak o'qituvchilarda axborot madaniyatini rivojlantirish, avvalo, ularning axborot olish kompetentligini izchil shakllantirish bilan uzviy bog'liqdir. Axborot olish kompetentligi zarur ma'lumotni mustaqil ravishda topish, axborot manbalarini aniqlash, ularni saralash, qayta ishlash va olingan natijalarni pedagogik faoliyatga integratsiya qilish imkonini beradi. Biroq zamonaviy ta'lim sharoitida mazkur kompetentlikning o'zi yetarli emas. Chunki axborotning hajmi ortgani sari uning mazmunini anglash, manbaning ishonchliligini aniqlash, ma'lumotni tanqidiy baholash va undan mas'uliyatli foydalanish ehtiyoji ham kuchaymoqda. Demak, axborot olish ko'nikmalari axborot madaniyatining muhim, biroq yagona bo'lmagan tarkibiy qismi sifatida qaralishi lozim.

Pedagogik tadqiqotlarda bo'lajak o'qituvchilarning axborot bilan ishlash qobiliyatini rivojlantirish masalasi zamonaviy ta'lim texnologiyalari, media savodxonlik va raqamli kompetensiya bilan bog'liq holda o'rganilmoqda. T.T. Allaberdiyeva axborot manbalarini izlash, aniqlash va qayta ishlash qobiliyatlarini rivojlantirishga e'tibor qaratgan bo'lsa, R.B. Abdullayev axborot kompetentligini shakllantirishda zamonaviy pedagogik metodlar va axborot texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlarini tadqiq etgan. Mazkur qarashlar axborot madaniyatini rivojlantirishning texnologik va metodik asoslarini belgilashda muhim nazariy manba bo'lib xizmat qiladi. Biroq axborot madaniyatini faqat axborot manbalaridan foydalanish bilan chegaralash yetarli emas. Bizningcha, mazkur tushuncha axborotni tanqidiy idrok etish, media savodxonlik, raqamli etikaga rioya qilish, axborot xavfsizligini ta'minlash va pedagogik maqsadlarda ongli foydalanish kabi jihatlarni ham qamrab olishi kerak. Raqamli transformatsiya sharoitida sun'iy intellekt texnologiyalarining ta'lim jarayoniga kirib kelishi ham bo'lajak o'qituvchilarning axborot madaniyatiga qo'yiladigan talablarni yanada kuchaytirmoqda. ChatGPT, Gemini, Copilot kabi generativ sun'iy intellekt vositalari katta hajmdagi ma'lumotlarni tezkor izlash, qayta ishlash, umumlashtirish va tahlil qilish uchun keng imkoniyatlar yaratmoqda. Shu bilan birga, bunday vositalar tomonidan taqdim etiladigan ma'lumotlarning har doim ham mutlaq darajada aniq va ishonchli bo'lmasligi mumkinligi ulardan foydalanishda tanqidiy yondashuvni talab etadi. Shuning uchun bo'lajak pedagog sun'iy intellekt yordamida olingan axborotni boshqa ilmiy manbalar bilan taqqoslash, faktlarni verifikatsiya qilish, dalillarni tekshirish va mustaqil xulosa chiqarish ko'nikmalariga ega bo'lishi zarur. Bu jarayon axborot madaniyatining zamonaviy raqamli muhitdagi mazmunini belgilovchi muhim omillardan biridir.

Fayziyeva Sh.F. tomonidan bo'lajak pedagoglarda mediasavodxonlik kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik asoslariga bag'ishlangan tadqiqotlarda ham axborot muhitida ongli faoliyat yuritish, axborotni to'g'ri qabul qilish va baholash masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Suropov B.B. esa pedagogik ta'limni raqamlashtirish sharoitida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

rivojlantirishda raqamli texnologiyalarning ahamiyatini asoslaydi. Muslimov N.A. va Usmonboyeva M.H.ning pedagogik kompetentlik hamda innovatsion ta'lim texnologiyalariga oid qarashlari esa zamonaviy pedagogning kasbiy tayyorgarligida texnologik va kompetensiyaviy yondashuvlarning uyg'unligini ko'rsatadi. Ushbu ilmiy qarashlarni umumlashtirish asosida aytish mumkinki, bo'lajak o'qituvchining axborot madaniyati uning kasbiy kompetentligini tarkiban boyituvchi va pedagogik faoliyatning samaradorligini ta'minlovchi muhim omildir. Shu sababli bo'lajak o'qituvchilarning axborot madaniyatini rivojlantirish jarayonida kompetensiyaviy, faoliyatga yo'naltirilgan, shaxsga yo'naltirilgan va raqamli ta'lim yondashuvlarini o'zaro uyg'unlashtirish muhim metodologik ahamiyat kasb etadi. Mazkur yondashuvlar asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni talabalarni tayyor axborotni passiv qabul qiluvchi subyekt emas, balki uni mustaqil izlovchi, tanqidiy tahlil qiluvchi, ishonchliligini tekshiruvchi va pedagogik vazifalarga mos ravishda qo'llovchi faol shaxs sifatida shakllantirish imkonini beradi. Binobarin, bo'lajak o'qituvchilarning axborot madaniyatini rivojlantirishning ilmiy-pedagogik asoslarini aniqlash, uning tarkibiy komponentlarini belgilash hamda samarali pedagogik shart-sharoitlarini ishlab chiqish zamonaviy pedagogik ta'limning dolzarb yo'nalishlaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda.

Bo'lajak o'qituvchilarning axborot madaniyatini rivojlantirish zamonaviy pedagogik ta'limning muhim tarkibiy yo'nalishlaridan biri bo'lib, u talabaning axborot bilan ishlashga oid bilim, ko'nikma va malakalarini tizimli ravishda shakllantirishni nazarda tutadi. Axborot madaniyati shaxsning axborot muhitida maqsadli faoliyat yuritish qobiliyatini ifodalab, axborotni izlash, tanlash, tahlil qilish, baholash, qayta ishlash, saqlash va undan pedagogik maqsadlarda samarali foydalanish jarayonlarini qamrab oladi. Shu bilan birga, mazkur tushuncha axborotdan foydalanishda mualliflik huquqi, akademik halollik, axborot xavfsizligi va raqamli etikaga rioya qilish kabi mas'uliyatli munosabatlarni ham o'z ichiga oladi. Bo'lajak o'qituvchining axborot madaniyati, avvalo, axborotga bo'lgan ehtiyojni to'g'ri anglashdan boshlanadi. Pedagogik faoliyat jarayonida o'qituvchi muayyan mavzu yoki muammoni yoritish uchun turli xil axborot manbalariga murojaat qiladi. Bunday manbalar darslik va ilmiy adabiyotlar bilan bir qatorda elektron kutubxonalar, ilmiy ma'lumotlar bazalari, ta'lim platformalari, internet resurslari, multimedia materiallari va raqamli pedagogik vositalarni ham qamrab oladi. Shu sababli bo'lajak o'qituvchilarni axborot manbalarining xilma-xilligini anglashga, ularning imkoniyatlari va cheklovlarini farqlashga hamda pedagogik vazifaga mos manbani tanlashga o'rgatish zarur.

Axborot madaniyatining muhim komponentlaridan biri axborotni tanqidiy baholash qobiliyatidir. Hozirgi raqamli muhitda foydalanuvchi qisqa vaqt ichida juda katta hajmdagi ma'lumotlarga duch keladi. Bunday sharoitda axborotning mavjudligi uning avtomatik ravishda ishonchli ekanligini anglatmaydi. Shu bois bo'lajak o'qituvchi axborot manbasining muallifi, nashr qilingan vaqti, maqsadi, dalillarga asoslanganlik darajasi, ilmiy qiymati va boshqa ishonchli manbalar bilan muvofiqligini tahlil qila olishi lozim. Turli manbalarda keltirilgan ma'lumotlarni qiyoslash, fakt va fikrni farqlash, dalillarni

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

tekshirish hamda manipulyativ mazmunni aniqlash ko'nikmalari axborot madaniyatining amaliy ko'rinishlari hisoblanadi.

Bo'lajak o'qituvchilarning axborot madaniyatini rivojlantirishda interfaol metodlardan foydalanish alohida pedagogik ahamiyatga ega. Masalan, talabaga biror pedagogik muammo yuzasidan turli internet manbalaridan ma'lumot to'plash topshirig'i berilganda, u faqat ma'lumotni yig'ish bilan cheklanmaydi. Talaba manbalarning ilmiy darajasini aniqlaydi, olingan ma'lumotlarni o'zaro taqqoslaydi, qarama-qarshi fikrlarni aniqlaydi va yakunda dalillarga asoslangan xulosa ishlab chiqadi. Bunday faoliyat axborot izlash ko'nikmasini tanqidiy tahlil, mustaqil fikrlash va refleksiya bilan uyg'unlashtiradi.

Fayziyeva Sh.F.ning bo'lajak pedagoglarda mediasavodxonlik kompetensiyasini rivojlantirishga oid qarashlari ham mazkur masalaning dolzarbligini ko'rsatadi. Media savodxonlik axborot madaniyatining muhim tarkibiy elementi sifatida turli media mahsulotlarini anglash, ularning mazmunini tahlil qilish, axborotning maqsadi va auditoriyasini aniqlash hamda manipulyativ mazmundagi materiallarga nisbatan tanqidiy munosabat bildirish imkonini beradi. Shu jihatdan bo'lajak o'qituvchilarning media savodxonligini rivojlantirish ularning kelgusida o'quvchilarga axborotdan xavfsiz va ongli foydalanish ko'nikmalarini singdirishiga ham zamin yaratadi. Suropov B.B.ning pedagogik ta'limni raqamlashtirish sharoitida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishga doir fikrlari ham axborot madaniyatining raqamli komponentini asoslashga xizmat qiladi. Raqamli ta'lim vositalaridan foydalanish pedagogning kasbiy imkoniyatlarini kengaytirishi bilan birga, undan yangi turdagi kompetensiyalarni ham talab qiladi. Xususan, elektron ta'lim resurslarini tanlash, raqamli kontent sifatini baholash, onlayn muloqot madaniyatiga rioya qilish va raqamli xavfsizlikni ta'minlash zamonaviy pedagogning kasbiy faoliyatida muhim o'rin egallaydi.

Axborot madaniyatini rivojlantirish jarayonida raqamli kompetensiya va axborot savodxonligi bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lsa-da, ular mazmunan aynan bir xil tushunchalar emas. Raqamli kompetensiya asosan raqamli vositalardan foydalanish va texnologik vazifalarni bajarish qobiliyatini ifodalasa, axborot madaniyati ushbu vositalar yordamida olinadigan axborotga nisbatan ongli, tanqidiy, etik va mas'uliyatli munosabatni ham qamrab oladi. Demak, texnik jihatdan raqamli vositalardan yaxshi foydalana oladigan shaxs ham axborot madaniyati yetarli darajada shakllangan subyekt bo'lmasligi mumkin. Shu sababli pedagogik ta'limda texnologik ko'nikmalarni axborotning mazmuniy va axloqiy jihatlari bilan uyg'un holda rivojlantirish zarur. Sun'iy intellekt texnologiyalarining ta'limga kirib kelishi bo'lajak o'qituvchilarning axborot madaniyatini rivojlantirish uchun yangi pedagogik imkoniyatlarni yuzaga keltirmoqda. Generativ sun'iy intellekt vositalari ma'lumotlarni izlash, umumlashtirish, matnlarni tahlil qilish va turli nuqtayi nazarlarni shakllantirishda samarali yordamchi bo'lishi mumkin. Biroq ushbu vositalardan foydalanish jarayonida talaba tayyor javobni mutlaq haqiqat sifatida qabul qilmasligi, balki uning mazmunini mustaqil tekshirishi va boshqa ilmiy manbalar bilan solishtirishi kerak. Shu ma'noda sun'iy intellekt vositalari bo'lajak o'qituvchining axborot

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

madaniyatini rivojlantirishda nafaqat texnologik, balki tanqidiy-pedagogik instrument sifatida ham qaralishi mumkin.

Bo'lajak o'qituvchilarning axborot madaniyatini rivojlantirish samaradorligi bir qator pedagogik shart-sharoitlarga bog'liq. Birinchidan, ta'lim jarayonida axborot bilan mustaqil ishlashga yo'naltirilgan topshiriqlar muntazam qo'llanilishi kerak. Ikkinchidan, talabalarni turli xil ilmiy, elektron va media manbalari bilan ishlash metodikasiga o'rgatish zarur. Uchinchidan, axborotning ishonchliligini aniqlash va faktlarni tekshirishga yo'naltirilgan amaliy mashg'ulotlar tashkil etilishi lozim. To'rtinchidan, raqamli etikaga, akademik halollikka va mualliflik huquqiga rioya qilish masalalari pedagogik ta'lim mazmuniga izchil singdirilishi kerak. Beshinchidan, o'qituvchilar bo'lajak pedagoglarga sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalardan maqsadli, xavfsiz va mas'uliyatli foydalanish bo'yicha metodik ko'mak ko'rsatishi lozim. Shuningdek, axborot madaniyatining rivojlanish darajasini baholashda bir nechta mezonlardan foydalanish mumkin. Jumladan, axborot manbalarini mustaqil aniqlash va tanlash qobiliyati, axborotning ishonchliligini baholash, turli manbalardagi ma'lumotlarni qiyoslash, faktlarni tekshirish, axborotni tizimlashtirish va qayta ishlash, mustaqil xulosa chiqarish, raqamli vositalardan pedagogik maqsadda foydalanish hamda axborot etikasi va xavfsizligi talablariga rioya qilish shunday mezonlar sirasiga kiradi. Mazkur mezonlarning majmuaviy shakllanishi bo'lajak o'qituvchining axborot madaniyati darajasini kompleks baholash imkonini beradi. Umuman olganda, bo'lajak o'qituvchilarning axborot madaniyatini rivojlantirish uzluksiz va tizimli pedagogik jarayon sifatida tashkil etilishi lozim. Mazkur jarayonda an'anaviy axborot manbalari bilan bir qatorda raqamli resurslar, elektron ta'lim platformalari, media materiallar va sun'iy intellekt texnologiyalaridan oqilona foydalanish muhim ahamiyatga ega. Bunda asosiy maqsad talabani axborotning passiv iste'molchisi darajasida qoldirmasdan, uni axborotni izlaydigan, tahlil qiladigan, tekshiradigan, baholaydigan va pedagogik faoliyatda mas'uliyat bilan qo'llaydigan kompetent mutaxassis sifatida shakllantirishdan iborat. Shunday yondashuv bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish bilan birga, ularning zamonaviy axborot jamiyatida mustaqil, tanqidiy va ijodiy faoliyat yuritish imkoniyatlarini ham kengaytiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Allaberdiyeva T.T. Axborot olish kompetentligini rivojlantirish masalalari. – 2021.
2. Abdullayev R.B. Axborot olish kompetentligini rivojlantirishda zamonaviy pedagogik metodlar va axborot texnologiyalaridan foydalanish. – 2020.
3. Fayziyeva Sh.F. Bo'lajak pedagoglarda mediasavodxonlik kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik asoslari // Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar. – Buxoro, 2023. – №4. – B. 45–50.

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC
SOLUTIONS

4. Suropov B.B. Pedagogik ta'limni raqamlashtirish sharoitida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish masalalari // Xalq ta'limi. – Toshkent, 2022. – №6. – B. 27–33.
5. Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H. Pedagogik kompetentlik va innovatsion ta'lim texnologiyalari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019. – 320 b.
6. Полат Е.С. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования. – Москва: Академия, 2021. – 368 с.
7. Роберт И.В. Теория и методика информатизации образования: психолого-педагогический и технологический аспекты. – Москва: ИИО РАО, 2020. – 398 с.
8. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. – Москва: Педагогика, 2018. – 192 с.
9. Elamonova Sh.I. Bo'lajak o'qituvchilarda axborotni tanqidiy tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirishda sun'iy intellekt vositalaridan foydalanish // Ilm-fan xabarnomasi / Science Bulletin / Вестник науки. – 2026. – Vol. 14, Issue 01. – B. 1006–1010. – DOI: 10.5281/zenodo.20598125.

